

УДК 378.016

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-2.20>**Н. І. Гричаник**викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЛЕКЦІЙ ІЗ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СЛОВЕСНИКІВ ШКІЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЕПІЧНИХ ТВОРІВ

Статтю присвячено опису основних етапів проведення експериментальних лекцій із методики навчання майбутніх словесників шкільного аналізу епічних творів. Визначено, що лекція як одна із форм навчальних занять має специфічну методику підготовки та проведення. Експериментальні лекції було проведено у три етапи – підготовчий, основний, етап аналізу, кожен із яких мав свою мету і завдання, які потрібно було реалізувати. Основними серед них були: виокремлення теми лекційного заняття, визначення її основної мети, окреслення основних завдань (навчальних, практичних, організаційних, контролювальних, розвивальних, виховних), моделювання попереднього плану лекційного заняття, створення конспекту, детальне розкриття основних питань, пояснення фактів, теорій, гіпотез і їх підтвердження відповідним цитатним матеріалом, залучення студентів узагалі та членів творчих груп зокрема до продуктивної співпраці, підбиття загальних підсумків лекції. Завершальним і не менш важливим етапом проведення експериментальних лекцій був їх аналіз, мета якого – проаналізувати проведене навчальне заняття, визначити його досягнення та недоліки з метою їх подальшого методичного коригування, доопрацювання або виправлення. Він мав два види: самоаналіз і студентський аналіз. Всі етапи передбачали тривалу та ґрунтовну підготовку викладача й активну діяльність студентів, були зорієнтовані на розкриття важливих теоретичних питань шкільного аналізу епічних творів.

Зазначено, що особлива увага викладача-лектора була направлена на активну співпрацю зі студентами, яким було запропоновано виконати ряд випереджальних завдань: підготувати індивідуальні наукові повідомлення, законспектувати матеріал підручника, створити порівняльні таблиці, укласти список інформаційних джерел до окремої теми тощо. Майбутні словесники активно реагували на роботу викладача, спостерігали за його методикою і мали можливість робити письмовий аналіз заняття у формі емоційного відгуку, критичної зауваги, практичних порад. Під час експериментального навчання лекційна стратегія сприяла підвищенню інтересу студентів до фахової дисципліни, поглибленню вмінь здійснювати наукову та дослідницьку діяльність, індивідуальну та групову роботу, творчий пошук, формуванню навичок критичного мислення, творчого підходу до розв'язання нестандартних задач.

Ключові слова: лекція, експериментальна лекція, етап проведення, мета, завдання, підготовчий етап, основний етап, етап аналізу.

Постановка проблеми. Лекція як одна із форм навчальних занять у закладах вищої освіти органічно поєднана із практичними і лабораторними заняттями та самостійною роботою студентів. Сучасна академічна лекція – це насамперед тісна продуктивна взаємодія викладача-лектора зі студентською аудиторією, їхня ефективна професійна співпраця в сумісному навчально-науковому пошуку. Методика підготовки і проведення лекції має свою специфіку, яку враховували під час організації експериментального навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічних творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання класифікацій лекцій, їхніх дидактичних особливостей, умов проведення висвітлено в наукових розвідках М. Махмутова, М. Скаткіна, А. Фурмана, А. Столяренка, В. Фокіна та ін. Зазвичай педагоги

і методисти звертали увагу на основні структурні частини лекції: вступну, основну, заключну, а поза їхньою увагою залишалося питання основних етапів проведення лекції.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття основних етапів проведення експериментальних лекцій із методики навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічних творів.

Виклад основного матеріалу. Експериментальні лекції під час навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічних творів було проведено у три етапи (підготовчий, основний, етап аналізу), кожен із яких мав, відповідно, свою мету й основні завдання.

Мета підготовчого періоду полягала у тривалій у часі ґрунтовній підготовці викладача-лектора й активному залученні ним студентів

до професійної співпраці з метою поетапного формування в них методичних умінь і навичок, необхідних для розгляду епічного твору.

Для реалізації поставленої мети були виконано ряд основних завдань:

1) відповідно до чинної навчальної робочої програми з методики викладання зарубіжної літератури виокремлено тему лекційного заняття, що відповідала таким критеріям, як: актуальність, значущість, емоційність, новизна змісту; правильність, чіткість, науковість, лаконічність формулювання; зв'язок із сучасними теоретико-практичними напрацюваннями в методичній науці та завданнями сьогодення; відповідність рівню знань конкретної студентської аудиторії, урахування наукових інтересів молоді; дискусійний і проблемний характер;

2) визначено її основну мету, яка передбачала не лише інформативний виклад матеріалу, а й розкривала професійну спрямованість навчального матеріалу й один із аспектів експериментального навчання – мотивоване переконання майбутніх учителів-словесників у важливості шкільного аналізу епічного твору;

3) окреслено основні завдання (цільові установки):

– навчальні (розкрити багатовекторні аспекти зазначеної теми, узагальнити науковий обсяг теоретичного матеріалу і подати його в систематизованому вигляді, підвести до розуміння базових теоретико-літературних понять, сприяти накопиченню детермінованих знань із методичної науки, сформувати орієнтовну базу для подальшого засвоєння матеріалу, націлити на подальшу конструктивну самостійну роботу щодо розкриття певних нез'ясованих питань);

– практичні (формування вміння конспектувати прослуханий матеріал, сприймати, усвідомлювати, узагальнювати і систематизувати його; обговорювати перспективи подальшого розвитку наукових пошуків, синтезувати та трансформувати методичні ідеї, теорії, положення, категорії та поняття у практичні вміння та навички);

– організаційні (правильно й ефективно організувати діяльність студентів на занятті; залучати їх до комунікативної активності, творчої співпраці, раціонального полілогу, ведення дискусії, обговорення проблемних питань, розв'язання дидактичних або методичних завдань, ситуацій, задач);

– контролювальні (контролювати роботу студентів під час заняття; перевіряти рівень усвідомлення ними сприйнятого теоретичного матеріалу за допомогою застосування різноманітних практичних завдань);

– розвивальні (розвивати творчі філологічні здібності, готовність до саморозвитку, прагнення до самореалізації в майбутній професійній діяль-

ності, професійну зацікавленість щодо використання методів і прийомів розгляду епічних творів, різних видів і шляхів аналізу, методичну культуру);

– виховні (формування потреби в подальшому саморозвитку й професійному самовдосконаленні, стійкий інтерес до пізнання й аналізу естетичних явищ, бажання використовувати традиційні та новітні літературознавчі парадигми в аналізі епічних творів);

4) змодельовано попередній план лекційного заняття, у якому передбачено орієнтовні теоретичні питання, що були чітко сформульовані, склалися не більше, ніж із трьох-чотирьох груп питань і відповідали таким критеріям:

– усебічно, об'ємно і науково обґрунтовано репрезентували науковий матеріал;

– містили результати сучасних досліджень із методичної науки;

– зміст питань розкрито за такою орієнтовною схемою: тлумачення теоретико-літературного поняття – розкриття його місця, ролі та значення в науці – узагальнення, висновки, перспективи;

5) опрацьовано необхідну наукову, навчально-методичну та довідкову літературу, розподілено її на основну і додаткову, проаналізовано, визначено та скомпоновано необхідний теоретичний матеріал, дібрано аргументовані практично цитати і приклади, які нададуть лекції доказовості та переконливості;

6) створено конспект, матеріал якого в повному обсязі розкриває тему та план лекційного заняття. Його оформлено за стрункою логічно-композиційною архітектонікою (вступна й основна частини і загальні висновки). Здійснено роботу над визначенням форми викладу матеріалу і його змісту, продумано виступ лектора за конспектом, ураховано логічну послідовність і структурованість розташування матеріалу, правильність, виразність, емоційність наукового мовлення викладача;

7) продумано і сплановано випереджальні завдання та різні види наукової, дослідницько-пошукової роботи для творчої групи студентів, які були активними помічниками викладача на занятті.

Майбутнім учителям-словесникам було запропоновано виконати такі види випереджальних завдань: підготувати індивідуальні наукові повідомлення або розгорнуті виступи на одне з питань плану лекції; проаналізувати і конспектувати рекомендовані лектором статті, матеріали підручника або навчального посібника, розділу монографії, систематизувати наукову інформацію у вигляді узагальнювальних таблиць, порівняльних таблиць, логічних схем тощо; укласти список інформаційних джерел до окремої теми, який міститиме перелік основних (довідникових, енциклопедичних видань, підручників, навчальних посібників, монографій) і додаткових (методичних посібників, статей у періодичних

виданнях) видань із короткими анотаціями до кожного; дібрати або виготовити наочний дидактичний матеріал (різні види таблиць, опорних схем, ілюстрації), опорний конспект, мультимедійну презентацію тощо; опрацювати основні теоретико-літературні поняття з теми лекційного заняття; дати розгорнуту літературно-критичну або методичну оцінку конкретного художнього явища; дібрати теоретичний або наочний матеріал із філософії, історії, мистецтвознавства, культурології, кіномистецтва, який дозволить реалізувати інтегративний підхід до викладання теми лекції;

8) здійснити остаточну підготовку до проведення лекції: ще раз перечитати, відстежити хронометраж, внести остаточні корективи, спрогнозувати непередбачувані обставини, які можуть трапитися на занятті, та вихід із них.

Основний етап – це трансформація викладачем у монологічній формі заздалегідь підготовленого теоретичного матеріалу під час аудиторного заняття. Його мета – розкриття в повному обсязі теми і плану лекції, аналіз, узагальнення та структуровані висновки наукових напрацювань. Реалізація мети передбачала розв'язання ряду основних завдань:

1) обґрунтування актуальності й методичної значущості теми лекції, простеження логічного зв'язку виучуваного матеріалу з темами попередніх і наступних занять, повідомлення плану, визначення вузлових завдань, ознайомлення зі списком рекомендованої літератури;

2) налаштування студентів на роботу (визначення рівня їх готовності до сприйняття матеріалу лекції, зосередження уваги слухачів, формування інтересу), спостереження за студентами і керування рівнем їхнього сприймання навчальної інформації;

3) детальне розкриття основних питань, пояснення фактів, теорій, гіпотез і їх підтвердження відповідним цитатним матеріалом, доказовими прикладами, аналізом педагогічного досвіду вчителів-предметників, зверненням до життєвого досвіду й особистих вражень студентів;

4) використання різних видів підготовленої заздалегідь наочності та відеоматеріалів;

5) узагальнення та підбиття підсумків кожного питання плану заняття, вичерпні відповіді на запитання студентів;

6) залучення студентів узагалі та членів творчих груп зокрема до продуктивної співпраці (виступи з доповідями або реферативними повідомленнями, критичний огляд нових надходжень наукової літератури, демонстрування мультимедійних презентацій, творчих проектів, обговорення питань, виконання практичних завдань тощо), участь у навчальній дискусії, висловлення власних думок із приводу почутого;

7) підбиття загальних підсумків лекції як форми навчального заняття.

Експериментальні лекції були результативними, оскільки сприяли:

– поліпшенню комунікативного зв'язку «викладач – студент», налагодженню професійного взаєморозуміння між лектором і слухачами;

– поступовому відходу від затеоретизованості, схематизму, перевантаженості у викладі теоретичного матеріалу;

– підвищенню інтересу студентів-філологів до фахової дисципліни, рівня їхньої методичної культури, розширенню наукового світогляду, літературознавчої ерудиції;

– формуванню навичок критичного мислення, творчого підходу до розв'язання нестандартних задач;

– активізації інтегративного підходу та міжпредметних і міжмистецьких зв'язків;

– поглибленню вмінь здійснювати наукову та дослідницьку діяльність, індивідуальну та групову роботу, творчий пошук;

– коригуванню роботи студентів на занятті, спостереженню та перевірці рівня усвідомлення ними прослуханого матеріалу.

Читання студентській аудиторії лекцій ще не було остаточним результатом, оскільки завершальним і не менш важливим етапом проведення експериментальних лекцій був їх аналіз. Його мета – проаналізувати проведене навчальне заняття, визначити його досягнення та недоліки з метою подальшого методичного коригування, доопрацювання або виправлення.

Завдання цього етапу:

– визначення доречності обраного типу лекційного заняття;

– аналіз теми, плану лекції, її змістового наповнення (обсягу і змісту навчальної інформації, логіки її викладу, виділення головного, аналізу, узагальнення; доречності й ефективності обраних методів, прийомів і засобів її реалізації);

– оцінювання реалізації мети навчального заняття (дидактичної, розвивальної та виховної);

– розгляд організації навчально-пізнавальної діяльності студентів і способів її активізації;

– з'ясування ефективності та результативності лекції (виникнення зацікавленості опрацьованим матеріалом; бажання робити загальні висновки, вносити пропозиції; якість виконання завдань, глибина і повнота відповідей на запитання, результативність навчальних досягнень студентів із теми).

Аналіз проведеного лекційного заняття здійснювався двома способами: шляхом самоаналізу і студентського аналізу. Вони істотно різнилися між собою. Мета студентського аналізу – виявити емоційний рівень сприйняття навчальної інформації, первісний зміст та обсяг щойно вивченого матеріалу, формувати вміння критичного аналізу навчальної форми заняття. Такий аналіз був

обов'язковим після кожного лекційного заняття. На нашу думку, він сприяв формуванню у студентів критичного мислення, об'єктивного підходу до розв'язання поставленого завдання, оцінних суджень.

Зазвичай після кожної проведеної експериментальної лекції студенти мали низку запитань до викладача. Лектор повинен дохідливо і чітко відповідати на запитання студентів, оскільки це сприятиме підвищенню їхньої пізнавальної активності. Бажано, щоб викладач відразу давав відповідь, значною мірою експромтом, чітко, урахувавши реакцію всієї аудиторії. У відповідях на поставлені запитання великою мірою проявляється ерудиція лектора. Такий зворотний зв'язок викладача і студентської аудиторії здійснюється з метою контролю рівня засвоєння знань, а також є способом психологічного впливу на студентів, що активізує в них пізнавальну діяльність.

Оскільки студенти були співучасниками навчального процесу під час проведення заняття, то, відповідно, вони активно реагували на роботу викладача, спостерігали за його методикою і мали можливість робити письмовий аналіз заняття у формі емоційного відгуку, критичної зауваги, практичних порад. Така письмова робота мала стислу форму і передбачала конкретні відповіді на поставлені викладачем запитання.

Запитання були сформульовані таким чином:

1. Чи зацікавила Вас тема лекції та її зміст? Які аспекти цієї форми заняття виявилися найбільш значущими для Вас?

2. Яке загальне враження від відвіданої лекції?

3. Якою була методика роботи лектора під час проведення заняття?

4. Які види діяльності були найбільш цікавими, важливими, нескладними, професійно спрямованими та дозволили практично перевірити рівень усвідомленості нового матеріалу?

5. Які види, форми і засоби активізації Вашої пізнавальної діяльності використав лектор? З якою метою, на Вашу думку, вони були застосовані?

6. Які труднощі виникали під час постановки запитань, на які Ви повинні були дати відповіді, прослухавши частину лекції; повідомлення наукової інформації, що містила суперечність або проблему, фактів, які викликали нерозуміння; зіставлення наукових положень із життєвими уявленнями та наочними прикладами; з'ясування проблемних запитань, розв'язання проблемних завдань.

7. Що, на Вашу думку, було найбільш вдалим на лекції? А які моменти потребують змін, доопрацювання, коригування?

Під час проведення експериментальних лекцій після кожного заняття було здійснено самоаналіз.

Його мета – оцінювання власної педагогічної діяльності з метою самовдосконалення. Лектор, незважаючи на досвід науково-педагогічної діяльності, професійний рівень викладання, володіння методикою проведення такої форми навчальної діяльності, після кожного заняття здійснював самоаналіз. Це було не просто об'єктивним оцінюванням своєї роботи, а й черговим усвідомленням власних методичних помилок із метою їх виправлення, недопущення надалі.

Аспекти, на які звертали увагу педагоги під час самоаналізу проведеної лекційної форми навчання:

1) правильність формулювання теми, визначення мети і завдань лекції, логіка розкриття питань;

2) змістове наповнення лекції (науковість, ідейне спрямування, проблемний характер, доступність та аргументованість, зв'язок із майбутньою професійною діяльністю вчителя-словесника);

3) аргументованість, доказовість, наукове обґрунтування методичних положень, концепцій, поглядів учених із конкретного питання;

4) ефективність добору завдань для самостійного виконання студентами, урахування зв'язку змісту з матеріалами попереднього лекційного заняття, розділами курсу, профілем підготовки спеціаліста загалом;

5) доцільність використання різних видів наочності та ІКТ;

6) керівництво роботою студентів на занятті, застосування різноманітних форм активізації їхньої уваги та залучення до співпраці;

7) стиль поведінки лектора, рівень культури наукового мовлення, наявність ораторських та акторських здібностей;

8) результативність лекції, її інформаційна цінність і виховний вплив.

Висновки і пропозиції. Таким чином, під час організації методики навчання студентів шкільного аналізу епічних творів експериментальні лекційні стратегії було проведено у три етапи: підготовчий, основний, етап аналізу, кожний із яких мав своє мету і завдання. Експериментальні лекції були зорієнтовані на активну взаємодію викладача-лектора і студентської аудиторії як суб'єктів навчальної діяльності, сприяли формуванню міцних теоретичних знань із предмета з метою їх подальшого практичного застосування, збудження професійного інтересу до обраного педагогічного фаху, підвищення рівня методичної підготовки.

Список використаної літератури:

1. Мачинська Н.І., Стельмах С.С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі : навчально-методичний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.

Hrychanyk N. The main stages of experimental lectures conducting on the method of teaching future philologists of epic works school analysis

The article is devoted to the description of the main stages of experimental lectures conducting on the methods of teaching future philologists of epic works school analysis. It is determined that the lecture as a form of training session has a specific method of preparation and holding. It is stated that the experimental lectures were conducted in three stages – preparatory, basic, analysis stage, each of which had its own purpose and tasks that needed to be accomplished. The main among them were: highlighting the topic of the lecture, defining its main purpose, outlining the main tasks (educational, practical, organizational, controlling, developmental), modeling the preliminary plan of the lecture, creating a synopsis, detailed disclosure of basic issues, explaining facts, theories, hypotheses and their confirmation with appropriate citation material, involvement of students in general and members of creative groups in particular in productive collaboration, summarizing the lecture. The final and important stage of the experimental lectures was their analysis, the purpose of which was to analyze the training session, determine its achievements and shortcomings in order to avoid, refine or correct them in future. It had two types: self-analysis and students' analysis. All stages involved a long and thorough preparation of the teacher and active students, were focused on the disclosure of important theoretical issues of school analysis of the epic works.

It was noted that the special attention of the lecture was directed to active cooperation with students, who were asked to perform a number of advanced tasks: to prepare individual scientific researches, to complete material from of the textbook, to create comparative tables, to make a list of information sources on a separate topic, etc. Future philologists actively responded to the work of the teacher, observed his method and had an opportunity to make a written analysis of the lesson in the form of emotional response, critical note and practical advice. During the experimental studying, the lecture strategy helped to increase students' interest in the discipline, deepen their ability to carry out scientific and research activities, individual and group work, creative search, formation of critical thinking skills, creative approach to solve non-standard tasks.

Key words: *lecture, stage of conduct, purpose, task, preparatory stage, basic stage, analysis stage.*